

Складнікамі верагоднасці як суб’ектыўнай катэгорыі мэтазгодна лічыць праўдзівасць (аналаг ісцінасці) і праўдападобнасць (імавернасць). Імавернасць адлюстроўвае магчымую адпаведнасць рэчаіснасці, падобнасць на праўду, карэлюе з верай і генетычна звязана са стараславянскім *имоверный* ‘імаверны’, утворанага ад *имаці веру* ‘мець веру’. Мець веру значыць быць заснаваным на веры, імавернае выказванне – выказванне, заснаванае на веры. Аднак быць верагодным (заслугоўваць давер, быць вартым веры адрасата) адрозніваецца ад быць імаверным (мець веру, быць заснаваным на веры адрасанта) з пазіцыі камунікантаў. Імавернасць – шлях да верагоднасці. З пазіцыі адрасанта верагоднасць звязана з паняццямі *шчырасць* (экстралінгвістычная ўстаноўка на верагоднасць), *веданне, вера, меркаванне* (лінгвістычная ўстаноўка на верагоднасць). З пазіцыі адрасата верагоднасць – вынік даверу атрыманай інфармацыі, абумоўлены экстралінгвістычнымі (рэпутацыя, аўтарытэт адрасанта) і лінгвістычнымі фактарамі (кваліфікацыя выказвання як ведання, веры, меркавання з дапамогай моўных сродкаў).

Беларускаму тэрміну *верагоднасць* адпавядае англійскі *credibility*, этымалагічны аналіз якога дазваляе сцвярджаць, што дадзенае слова прыйшло з лацінскай мовы са значэннем ‘worthy to be believed’ (‘годны, варты верыць’).

Такім чынам, у выніку лінгвістычнага даследавання праблемы карэляцыі ісцінасці і верагоднасці было ўстаноўлена, што дадзеныя паняцці з’яўляюцца блізкімі, але не тоеснымі. У камунікацыі адрасант і адрасат маюць справу з праўдзівасцю – жыццёвым варыянтам ісціны / ісцінасці. Ісцінасць звязана з веданнем, не залежыць ад пункту гледжання камунікантаў, верагоднасць – з паняццем веры, залежыць ад шэрагу фактараў (экстралінгвістычных і лінгвістычных) і мае полеваю структуру, складнікамі якой выступаюць праўдзівасць і праўдападобнасць (імавернасць).

А. В. Семянькевіч

ФЕНОМЕН PLURALIA TANTUM ЯК УНІВЕРСАЛЬНАЯ І НАЦЫЯНАЛЬНА-СПЕЦЫФІЧНАЯ МОЎНАЯ З’ЯВА (на прыкладзе адной словаўтваральнай мадэлі беларускіх плюратываў)

Феномен *pluralia tantum* (далей *plt*) па-ранейшаму застаецца актуальным аб’ектам граматычных даследаванняў, бо лінгвістыка пакуль не дала яго вычарпальнага і несупярэчлівага вытлумачэння. Плюратывы выконваюць увесь спектр знакавых функцый – гнасеалагічную, рэпрэзентатыўную, камунікатыўную, прагматычную, таму іх вывучэнне мае істотнае значэнне для агульнага мовазнаўства. Менавіта ў рэчышчы супастаўляльных даследаванняў лінгвісты знаходзілі факты, якія, на іх думку, дазвалялі адмаўляць гэтаму класу слоў ва ўніверсальнасці і сістэмнасці. Адсутнасць *plt* у цэлым шэрагу моў (напрыклад, мангольскіх, угра-фінскіх, цюркскіх, каўказскіх, іранскіх),

а таксама выпадкі несупадзення лікавага афармлення слоў з тоеснай дэнататыўна-рэферэнтнай матывацыяй у розных мовах давалі падставы лічыць, што *pl*t у кожнай мове ўмоўныя і выпадковыя.

Новая парадыгма лінгвістычных даследаванняў дазволіла па-новаму асэнсаваць і з'яву парадыгматычнай дэфектнасці. Шматлікія даследаванні кантэкставых ужыванняў лікавых форм, з'яўленне прац, прысвечаных глыбокаму аналізу *pl*t у дынамічным аспекце, зварот да кагнітыўных метадаў апісання граматычных з'яў дапамаглі даць новыя ацэнкі статусу гэтага граматычнага класа субстантыўнай лексікі. Граматычныя даследаванні катэгорыі ліку ў дыяхранічным аспекце паказалі, што *pl*t заканамерна прысутнічаюць у мовах, у якіх фарміраванне катэгорыі ліку ішло з апорай на эліптычны плураль, які вылучае адрозненні элементаў мноства (большасць індаеўрапейскіх моў), і адсутнічаюць у мовах, у якіх фарміраванне гэтай катэгорыі пайшло па шляху акцэнтавання тоеснасці элементаў (ампліфікуючы плураль). Таму феномен *pl*t можна лічыць часткова ўніверсальнай моўнай з'явай. Універсальнасць гэтага моўнага феномена пацвярджаецца стабільнасцю, дынамічнасцю і прадуктыўнасцю гэтага класа ва ўсіх мовах, дзе ён ёсць. Усім гэтым мовам характэрны працэс рэгулярнай лексікалізацыі форм адзіночнага ліку як адной з крыніц папаўнення новымі лексічнымі адзінкамі. Жывы механізм лексікалізацыі як універсальная з'ява ёсць вынік колькаснай канцэптуалізацыі на аснове менавіта эліптычнага плураля. Аднак існаванне *pl*t у многіх мовах не значыць поўнай ідэнтычнасці ў складзе класа (напр., бел. *нажніцы* – ням. *die Heugabel* sg і пад.). Больш за тое, нават у адной мове адзін і той жа аб'ект рэчаіснасці можа называцца назоўнікамі з розным лікавым афармленнем (напрыклад, хрэстаматычны прыклад з рускімі словамі *часы* і *будильник*). Функцыянальна-кагнітыўныя даследаванні паказалі, што лікавыя паводзіны субстантываў абумоўлены рознай канцэптуалізацыяй свету носьбітамі мовы. Множалікавыя назоўнікі ёсць у кожным лексіка-граматычным разрадзе, аднак у кожнай мове іх прадуктыўнасць, дынамічнасць і функцыянальная значнасць адрозніваюцца. У кожнай мове ёсць свой набор словаўтваральных сродкаў, якія маркіруюць плуратывы. У гэтых аспектах і выяўляюцца нацыянальна-спецыфічныя ўласцівасці моў, у якіх ёсць *pl*t.

Субстантывы *pl*t з'яўляюцца тыпалагічнай рысай граматычнай сістэмы і беларускай мовы. Гэты марфалагічны клас характарызуецца сістэмнасцю, стабільнасцю, прадуктыўнасцю і дынамічнасцю. Статыстычны аналіз паказвае, што ў беларускай мове колькасна пераважае група непрадметных паводле дэнататыўнай матывацыі множалікавых назоўнікаў. Лексічнае ядро беларускіх плуратываў утвараюць субстантывы з адцягненай семантыкай. Калі канкрэтна-прадметныя плуральнаафармленыя намінацыі папаўняюцца, як правіла, за кошт запазычанняў, то непрадметныя ўтвараюцца паводле ўласных словаўтваральных мадэлей і таму могуць прэзентаваць адметнасць гэтага класа ў беларускай мове. Пакажам гэтую адметнасць на прыкладзе множалікавых вытворных з суфіксам *-ін(ы)*. Мы выбралі менавіта гэту

словаўтваральную мадэль па наступных прычынах: па-першае, гэта намінацыі, якія ўтвараюцца не шляхам лексікалізацыі, а значыць, могуць дэманстраваць дэрывацыйны патэнцыял *pl*t як самастойнага класа; па-другое, гэтыя вытворныя дазваляюць прааналізаваць дынамічныя працэсы, характэрныя для беларускіх плюратываў на сучасным этапе; па-трэцяе, выразная тыпізацыя гэтых вытворных дазваляе прадэманстраваць сістэмны характар утварэння і функцыянавання *pl*t у беларускай мове. Матэрыялам для аналізу з’яўляюцца ўсе плюратывы з суфіксам *-in(ы)*, выбраныя з беларускіх слоўнікаў.

Суфікс *-in(ы)* спецыялізуе наступныя словаўтваральныя значэнні ў множналікавых назоўнікаў:

1) значэнне зборна-рэчыўнае (*абмалоціны, адбівіны, аскобліны, асморжыны, асмьічыны, атрэсіны, выдзэліны, выпоўзіны, гарашыны, замочыны, згрэбіны, змьліны, каласавіны, квасіны, лупіны, натопіны, пагрэбіны, падскрэбіны, пілавіны, салатзіны, шакіны, шалупіны, шумавіны*). Тып малапрадуктыўны і функцыянальна маркіраваны;

2) канкрэтна-прадметнае значэнне (невялікая па колькасці адзінак група): *ад’ездзіны, апоўзіны, астражыны, закрыліны, ласіны, прысэдзіны, разв’аліны, рэзгіны, сходзіны, уводзіны, успаміны*. Тып непрадуктыўны;

3) абстрактнае значэнне (*абставіны, абходзіны, абыходзіны, аглядзіны, адведзіны, адносіны, адходзіны, Акцябрыны, асяніны, бабіны, выправіны, давэдзіны, дагледзіны, дакосіны, дамовіны, даследзіны, дзевяціны, жалыбіны, заворыны, загавіны, закладзіны, замовіны, запіны, запросіны, заручыны, зашлюбіны, згаворыны, змовіны, зносіны, імяніны, Каласавіны, кпіны, кумавіны, муравіны, мярліны, наездзіны, народзіны, паводзіны, пагасціны, падкрушчыны, памовіны, пасэдзіны, паховіны, пачасціны, пашлюбіны, перавозіны, перагледзіны, перазовіны, пералазіны, перамовіны, перапоўзіны, перапросіны, пераходзіны, праводзіны, прыкладзіны, прымусіны, радзіны, разгрэбіны, разлучыны, расходзіны, саракавіны, сарачыны, уваскрасіны, уваходзіны, угаворыны, угледзіны, узаёміны, улэдзіны, улазіны, умовіны, упоўзіны, уходчыны, хрысціны, хрэсьбіны, шасціны, шлюбавіны*). Тып рэгулярны і прадуктыўны. Для многіх вытворных з адцягненым значэннем, утвораных ад дзеясловаў, характэрна словаўтваральная сінанімія з адзіночналікавымі назоўнікамі, што сведчыць аб дамінантнай ролі дэрывацыйнага фактару ў лікавым афармленні такіх назоўнікаў (напр., *народзіны* – *нараджэнне, адыходзіны* – *адыход, запросіны* – *запрашэнне*). Актывізацыя ў сучаснай беларускай мове працэсу руху ад моўнай перыферыі да цэнтра, вынікам якога сталася шырокае ўжыванне рэгіяналізмаў і сціранне стылістычнай дыферэнцыяцыі, стварае ўмовы для перамяшчэння шматлікіх разналікавых дэвербатыўных пар у зону моцнай варыянтнасці. У апошнія два дзесяцігоддзі камунікатыўная запатрабаванасць такіх вытворных, як *народзіны, запросіны, адыходзіны, расходзіны, адведзіны, выправіны, закладзіны, замовіны, дамовіны, памовіны, паховіны, пацвердзіны, праводзіны, уваскрасіны* відавочна ўзрасла. Умовай іх канкурэнцыі з адзіночналікавымі варыян-

тамі з’яўляецца высокая прадуктыўнасць суфікса і словаўтваральнага тыпу. Адносіны свабоднай дыстрыбуцыі паміж кампанентамі варыянтных пар дазваляюць ім узаемазамяняцца ў аднолькавых кантэкстах, не выклікаючы ніякіх семантычных зменаў у інфармацыі, напр.: *Такія **абыходзіны** з ганаровым чэкістам маглі мець наступствы...* (Вінцэсь Мудроў). – *Лейтэнант, вядома, разумеў усю бессардэчнасць свайго далёка не таварыскага патрабавання, разумеў, што гэты ўвогуле паслухмяны і старанны баец заслугоўвае лепшага з ім **абыходжання*** (В. Быкаў); *На **адыходзіны** капітковую выпіць ня шкодзіць.* (Р. Барадулін). – *На **адыход** шавец адвёў мяне на бок ды кажа ...* (Я. Малецкі). Самую высокую ступень канкурэнтаздольнасці выяўляе плюратыў *народзіны*.

Лексікаграфічную прэзентацыю плюратываў на *-ін(ы)* наўрад ці можна назваць адэкватнай. Найбольш паслядоўна іх рэпрэзентуе “Вялікі слоўнік беларускай мовы” Ф. Піскунова. Далёка не ўсе з пералічаных плюратываў на *-ін(ы)*, не зафіксаваных у Тлумачальным слоўніку беларускай мовы, варта лічыць моўнымі інавацыямі. У большасці выпадкаў яны з’яўляюцца ранейшымі моўнымі здабыткамі, якім непаўнаватасная ўзуальная рэальнасць не дала магчымасці адстаяцца ў мове.

Такім чынам, нават адна прааналізаваная дэрывацыйная група плюральнааформленых назоўнікаў дазваляе зрабіць выснову, што ўтварэнне і функцыянаванне *pl* у беларускай мове носіць сістэмны характар, які адлюстроўвае спецыфіку граматычнага ладу мовы ў цэлым.

С. А. Сігаева

НАЦЫЯНАЛЬНЫ КОСМАС У БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ ПАЧАТКУ ХХ ст.

Дзеля таго, каб зразумець асаблівасці народнага светапогляду, трэба навучыцца чытаць кнігу быцця кожнага народа, якая напісана на яго зямлі. Прырода – фон для гісторыі, а ў працэсе прыстасавання народа да прыроды ўзнікае культура. У выяўленні значэнняў архетыпаў мы бачым, як адлюстравана ў літаратуры сувязь гістарычнага лёсу беларусаў з геапалітычным становішчам краіны, сувязь культуры з прыроднымі першаасновамі. Нацыянальны космас паўстае ў творах многіх паэтаў і пісьменнікаў-адраджэнцаў: Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цёткі, Максіма Гарэцкага і інш.

Генетычная сувязь народа з тэрыторыяй, на якой ён жыве, зафіксавана на глыбінным узроўні псіхікі, які быў вызначаны К. Юнгам як “калектыўнае падсвядомае” ў выглядзе архетыпаў, агульных для той ці іншай нацыі. Архетып (правобраз, узор, першакрыніца) – носьбіт чалавечага вопыту, структурны элемент псіхікі, які забяспечвае сувязь пакаленняў. Існуюць архетыпы як агульна-чалавечыя, так і нацыянальныя.

Кожнаму народу ўласцівыя індывідуальныя архетыпы, тыя ўяўленні пра будову космасу, што былі закладзены яшчэ ў час першабытнага грамадства з яго міфалагічным асэнсаваннем рэчаіснасці. Гэтыя ўяўленні звязаны з тым